

„Jót s jól! Ebben áll a nagy titok. Ezt, ha nem érted
Szánts és vess, s hagyjad másnak az áldozatot.”

(Kazinczy Ferenc)

Mózer Péter: Négy etűd a fővárosi hajléktalanságban élő emberekről

Bevezetés

A hajléktalan élethelyzetben lévő népesség survey kutatása számos nehézségbe ütközik. A szervezési és kérdőív készítési bonyodalmak mellett az is kutatási kihívást jelent, hogy ismeretlen az alapsokaság. Ezeket figyelembe véve a 1999 óta egyedülként az ún. Február Harmadika adatfelvétel (továbbiakban: F3 kutatás) biztosít információt. Az F3 kutatás-sorozat jellemzően azon hajléktalan emberek körében készít felvételt, akik valamilyen formában intézményi ellátáshoz kötődnek (a szakellátási formáktól kezdve a nappali ellátásokon át az utcai szociális munkáig).

Az is hagyomány, hogy a szokásos kérdéscsoportok (demográfiai adatok, jövedelmi helyzet, hajléktalanság időhossza, iskolai végzettség stb.) mellett aktuális témák is bekerülnek a kérdőívbe. A tanulmányban ebből a gazdag anyagból négy témát emelünk ki¹. Ezek az alábbiak:

I. Szociális munkások szerinti szükségletek köre (2019)

II. Hajléktalan utak (2020)

III. Fővárosi hajléktalanság (kiszolgáltatottság stációi, 2024)

IV. Fővárosi hajléktalanság (nyomorskála 2017., 2024.)

A négy téma különböző aspektusokat emel ki. Az első etűd a szociális munkások szerinti szükségletek értelmezéseit taglalja. A második etűdben a hajléktalanná vált emberek – főként lakhatási – pályáit elemeztük. Az utolsó két rész a hajléktalan élethelyzetben élő fővárosiak körülményeiket dolgozza fel.

A négy elemzést (etűdöt) nemcsak a budapesti al minta köti össze, hanem – és ezt lényegesebbnek tartjuk – a hajléktalan élethelyzetből fakadó hiányok. Ezen élethelyzetek heterogén állapotokat takarnak, de a közös metszet a különböző bizonytalanságok, és ebből származó szükségletek. Felfogásunk szerint a különböző helyzetek egymásba fonódva alakítják azt a történeti sort, azt a pályát, ami a hajléktalanná válást jelenti. Ami viszont fontos jellemzője e soroknak, hogy a sokféle hatás nyomait magukon viselő egyedi élettörténetek nem véletlenszerűek, hanem bizonyos mintázatot vesznek fel. A hiányok kumulálódása nem más, mint a kiszolgáltatottság (depriváció) különböző stációit jelenti.

A szükségletek oldaláról hajlék nélkülinek az a személy tekinthető, aki valamely (alap)szükségletet nem tud kielégíteni. Ez nemcsak a szűken vett lakhatás problémáját öleli fel, mivel az

¹ Az F3 kutatás országos szintű, de az adattartalmakat most csak a Budapesten élő hajléktalan élethelyzetűekre redukáltuk.

alapvető emberi szükségletek halmaza ennél tágabb. *Ian Gough - Len Doyle* szerint az emberi szükségleteknek vannak olyan elemei, amelyek univerzálisak, abszolút érvényűek és objektívek. Csak a szükséglet-kielégítéshez szükséges eszközök függenek az adott társadalom berendezkedésétől (társadalmi struktúra, érték-, norma-, szabályrendszer, szokásjog, intézményrendszer), valamint a történelmi kortól (*Doyle - Gough 1991, Gough 1994*).

Ez a két univerzális alapfogalom az egészség és az autonómia. Az egészségen mind fizikai (élelem, alvás, mozgás, meleg stb.), mind mentális (emberi kapcsolatok, érzelmi támasz stb.) egészséget értenek. Az alapszükségletek másik halmaza (autonómia) az „alkotó tudat” (*Gough*) alapszükséglete. Az a képesség, hogy a célokat és a célok eléréséhez szükséges stratégiákat az egyén elméletileg is meg tudja fogalmazni. Ennek minimum-feltétele a kommunikáció, a társas interakció tudása. Ha ez teljesül, akkor – mind relatív, mind abszolút értelemben – „megvalósul” a társadalmi, társas biztonság. Ha nem, akkor a társadalmi, társas kiszakadással, társadalmi kizáródással szembesülünk. Ezek a helyzetek mind-mind a kitaszítottság, a leszakadás, végső soron a kiszolgáltatottság felé taszítják a hajléktalan embert.

A fentiekből világosan következik tehát, hogy a hajlék nélküli ember nemcsak a biztonságos lakhatását veszítette el, hanem egy sor, az emberi méltóságot meghatározó dolgot is. Gondoljunk csak bele, egy utcán élő hajléktalan embernek nap mint nap számos olyan dologgal kell szembesülnie, megküzdenie, amely a lakással rendelkező embernek annyira természetes, hogy talán észre sem veszi (pl.: mosakodás, szabadidő szabad eltöltése, WC-re menés). És ekkor még nem tettük szóvá a társadalom előítéletét, a társadalmi intézmények stigmatizációs hatását.

A négy F3 adatfelvételtől készített írás ezt az előfelvetést kívánja tesztelni. Egzaktabban megfogalmazva, *hipotézisünk* szerint a szükségletek segítségével, vagy ezek hiányainak számbevételével létrehozott tartalmak (élethelyzetek, csoportok), valamint a kiszolgáltatottság különböző stációi között empirikusan is kimutatható kapcsolat áll fenn.

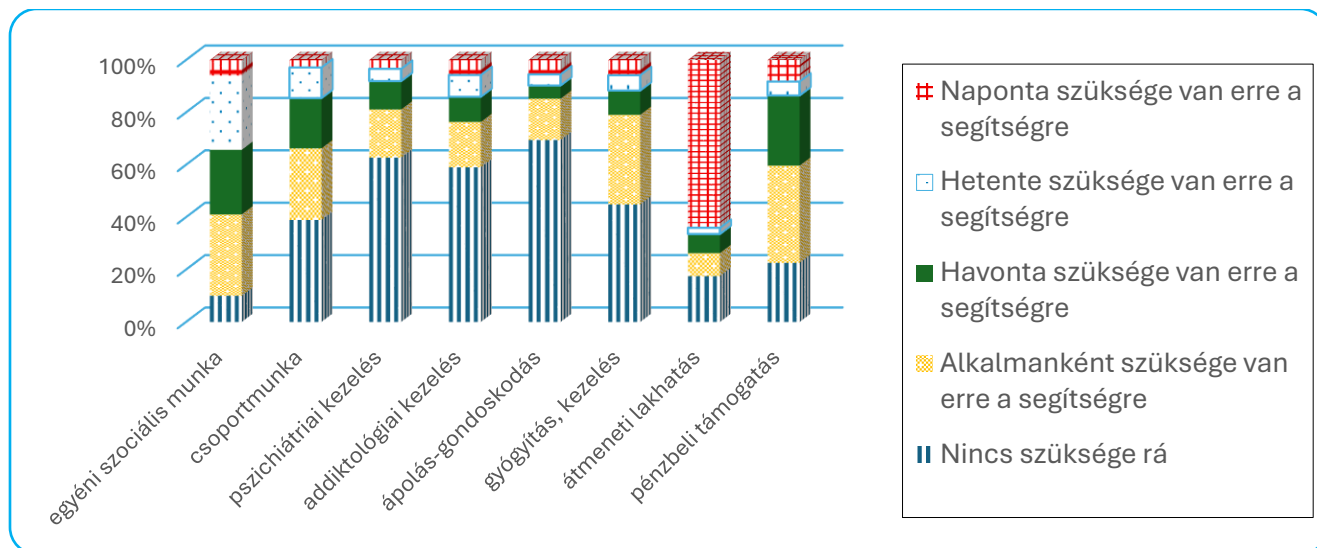
Meglátásunk szerint a kapott összefüggések alkalmasak arra, hogy jobban megértsük a kiszolgáltatottság társadalmi összefüggéseit, amelyek – mint írtuk – nem determinisztikus folyamatok.

I. Szociális munkások szerinti szükségletek köre

E részben a szociális munkások szükséglet-meghatározásait elemezzük. Pontosabban fogalmazva: az adatok értékelését a köré csoportosítjuk, hogy a szociális munkások válaszaikban kliensük számára milyen típusú és mértékű szükségletkielégítést tartanak indokoltnak (1. ábra).

1. ábra: A szociális munkások szükséglet-meghatározásai (%)

Forrás: F3 adatbázis 2019. évi alminta

Az F3 kutatás keretében 2017-ben már rákérdeztünk azokra a szükségletekre, amelyeket a szociális munkások megítélése szerint fontos kielégíteni. Ebből az adatfelvételből két elemzés, két tanulmány született (Gurály Z. 2019, Mózer P. 2021). A más-más megközelítésből és módszertannal készült két tanulmány közös pontja, hogy a szociális munkások válasza alapján beazonosíthatók olyan *problémakörök*, amelyek a szükségletkielégítés során elsődlegesek. Ezek a következők:

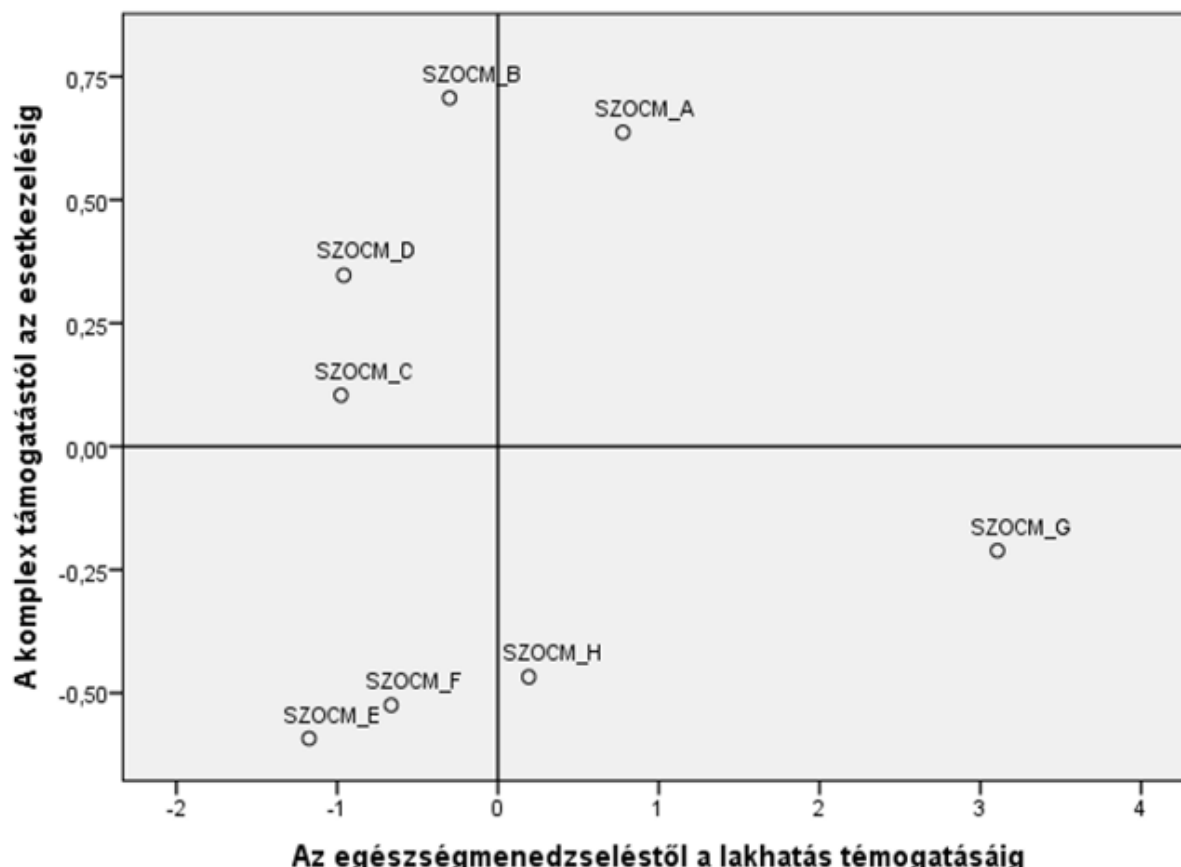
- ✓ egészségi helyzet (ezen belül főként: kórházi tartózkodás és szenvedélybetegség),
- ✓ lakhatási bizonytalanság (lakásban lakás nehézségei, közterületen való tartózkodás),
- ✓ alacsony (50 ezer Ft alatti), vagy bizonytalan jövedelmek (jövedelemhiány, valamint kéregetésből, koldulásból, gyűjtögetésből, kukázásból származó megélhetés),
- ✓ munkavállalás akadályai.

Az előzőekben írt problémaköröket a 2019-es F3 kutatás almintájában is teszteltük², hiszen eltérő évről (2019) és eltérő részsokaságról (Bp.) van szó. A kapott eredmények szinte szóról szóra megerősítették az említett tanulmányokban szereplő megfogalmazásokat. Azaz a szociális munkások preferenciái 2019-ben is az a) egészségi helyzet (főként kórházi tartózkodás, szenvedélybetegségek/mentális problémák); b) alacsony és/vagy bizonytalan jövedelmek; c) munkaerőpiaci akadályok voltak, amelyek „kiegészültek” a d) tisztálkodás nehézségeivel.

² Módszertan: GLM és lineáris regresszióanalízis.

Azaz a rendelkezésre álló adatok több éves távlatban is konzisztens összefüggést mutatnak³. Ez a nagyfokú átfedés, a szükségletek hasonló köre lehetővé tette, hogy a 2019. évi felvétel erre vonatkozó adatait is elemezzük⁴. Az eljárás során a szociális munkások válaszaiból térképet készítettünk, méghozzá úgy, hogy a válaszkombinációk kétdimenziós térképen legyenek láthatóak. (2. ábra)

2. ábra: A szociális munkások fókuszai (N=2317)

Forrás: F3 adatbázis 2019. évi alminta

Megjegyzés:

SZOCM_A: egyéni szociális munka
 SZOCM_B: csoportmunka
 SZOCM_C: pszichiátriai kezelés,
 SZOCM_D addiktológiai kezelés
 SZOCM_E: ápolás-gondozás
 SZOCM_F: gyógyítás, kezelés
 SZOCM_H: pénzügyi támogatás
 SZOCM_G: átmeneti lakhatás.

³ A pontos kérdés így hangzott: „Ön szerint a válaszadónak – állapota alapján – szüksége van-e/vagy szüksége lenne-e az alábbi segítség(ek) valamelyikére? Ha szüksége van ilyen jellegű segítségre, akkor jelölje meg, a rendszerességet is! Kérjük, hogy csak egy választ jelöljön meg!”

⁴ Az elemzést ún. többdimenziós skálázás módszerével (MDS) végeztük el.

A kapott modell jól illeszkedik⁵, így a szociális munkások válaszai olyan teret hoztak létre, ahol lehetőség nyílik a szociális munkások fókuszainak differenciált értékelésére. A térkép tehát „elrendezi” a szociális munka különböző fókuszait.

Az értelmezési térben a vízszintes tengely olyan skálát rajzol fel, amely kezdő tartományként a szociális munka eszközeit látjuk, majd ez egészségügyi szaktudással párosul. A skála végső tartománya az átmeneti lakhatás (komplex) támogatási rendszeréig terjed. A függőleges tengely induló tartománya nagyon hasonló a vízszintes tengely kezdő tartományával, de ebben az összefüggésben a tengely az esetkezelés (esetmenedzser) felé mutat.

Az ábra bal felső részén látható az egyéni esetkezelés (SZOCM_A) és a csoportmunka (SZOCM_B), mint a szociális munka klasszikus eszköztára. Az addiktológiai (SZOCM_D) és pszichiátriai (SZOCM_C) kezelés megőrzi az esetkezelést, de ebben az összefüggésben ez a tudás kiegészül egészségügyi szaktudással. A gyógyítás, kezelés (SZOCM_F) és az ápolás-gondozás (SZOCM_E) vonatkozásában a szociális munka fókuszában egyre inkább hangsúlyossá válik az egészségügyi segítségnyújtás, amely fokozatosan – először szabályzási-igazgatási tudásként (pénzbeli támogatás /SZOCM_H/) – „átmegy” komplex tudássá (szociális munka és egyéb szakismeretek), hiszen a lakhatási támogatáshoz (SZOCM_G) ez szükséges.

Hogy mi okozza e markáns eltérést? Erre válaszként magyarázó modellt építettünk. Ennek lépései a következők:

- 1) A szociális munkások válaszait felhasználva csoportokat alkottunk⁶. A felhasznált információk alapján három csoport különült el, nevezetesen:
 - A szociális munka eszközszerkezeit preferálja (elnevezése: „szociális munka eszközei”).
Ebbe a csoportba kerülők jellegzetesen azok, akik a szociális munka eszközszerkeztére támaszkodnak, valamint a speciálisan a hajléktalan élethelyzetből fakadó problémák közül elsősorban a fiziológiai és mentális nehézségekre koncentrálnak.
 - A fókusz az egészségmenedzsment (elnevezése: „egészségmenedzsment”).
A támogatás egyértelmű középpontja az egészségi állapotból következő nehézségek menedzselése.
 - A fókusz a lakhatási támogatás támogatása (elnevezése: „lakhatás”).
E szociális munka centruma a lakhatási feltételek elősegítése, amelyhez pénzügyi ellátás szükségessége kapcsolódik.
- 2) A hajléktalan élethelyzetben élő fővárosiak csoportosítása⁷. A rendelkezésre álló jövedelmi, munkaerőpiaci, lakhatási, egészségügyi, valamint iskolázottsági, illetve hajléktalanságban eltöltött idő szerinti adatok felhasználásával három csoportot tudunk elkülöníteni:

Az 1. csoportba olyan hajléktalan élethelyzetben élők kerültek, akiknek az iskolai végzettségük az almintában a legmagasabb. Ez a relatív előny viszont már nem látszik az alacsony munkavállalási lehetőségek tekintetében, mivel jelentős mértékű a

⁵ Stressz érték= 0,03723, RSQ érték = 0,99542.

⁶ módszertan: faktorelemzés.

⁷ módszertan: klaszterelemzés.

munkaerőpiaci akadályozottság. Jövedelmi helyzetük stabil, de alacsony szintűnek mondható (ennek alapjai vélhetőleg a nyugdíjszerű ellátások). Ehhez hosszú hajléktalanságban eltöltött idő és bizonytalan lakhatási státusz (többnyire közterület) kapcsolódik.

A 2. csoport tagjai jellemzően, de nem kizárólag olyan budapesti hajléktalanokból rekrutálódnak, akik leginkább támaszkodnak a hajléktalan intézményrendszerre. A hajléktalanságuk elején tartanak (azaz rövid ideje vannak ebben a léthelyzetben), azonban alacsony az iskolázottsági szintjük és magas az egészségi kockázatuk. Jövedelmi helyzetük stabil, de ezt a munkaerőpiaci státuszuk nem tükrözi vissza.

A 3. csoportra jellemző az almlinta legjobb lakáshatási helyzete (lakásközei állapot). Az egészségi helyzetük kifejezetten jó, ami megjelenik abban is, hogy alacsony a munkaerőpiaci kockázatuk. Jövedelmük és iskolai szintjük alacsony, valamint a hajléktalanságban eltöltött idejük közepesnek (4-7 év) mondható.

- 3) A modell futtatása⁸. Az elemzés célja: társadalomstatistikai eszközökkel annak vizsgálata, hogy **a szociális munka fókuszai a hajléktalan emberek élethelyzete szempontjából milyen kapcsolatokat határoznak meg.**

A modell változói társadalomstatistikai értelemben illeszkedtek.⁹ Ami a szakmai elemzést illeti, első megközelítéssel azt írhatjuk le, a három különböző szociális munka fókusz eltérő, de együttesen jeleníti meg a hajléktalan élethelyzetben élő emberek csoportjait.

A diszkriminancia-analízis két diszkrimináló függvényt hozott létre (1. táblázat). Mindkét diszkrimináló függvény arra ad választ, hogy a szociális munkások szükségletkielégítési igénye miként alakul. Az első függvényt úgy értelmezhetjük, mint egy olyan skálát, amely az általános szakmai tudás szükségességét mutatja meg („nagyon” fontostól /magas érték/ a „kevésbé” fontosig /kis érték/), míg a második függvény egy olyan egyenes, ami a pozitív értéktől a negatív értékig a szociális munka önálló eszközrendszerének a fontosságát reprezentálja.

1. táblázat: A szociális munkások szerinti szociális munka fókuszok
(Pearson-féle lineáris korrelációk)

	általános szaktudás	szociális munka kompetencia
„szociális munka eszközei”	,369	,895
„egészségmenedzsment”	,809	-,243
„lakhatás”	,380	-,442

Forrás: F3 adatbázis 2019. évi almlinta

A „szociális munka eszközei” csoport egyértelmű és erős összefüggést mutat a szociális munka szakmai kompetenciájával (.895). Az „egészségmenedzsment” csoport tagjainál ugyanilyen erős hangsúlyt kap az általános szaktudás (.809). A többi érték nem kimagasló, de érdemes

⁸ módszertan: diszkriminancia-analízis.

⁹ Wilks’ lambda értéke = ,915; sig. = ,000; Chi-square = 95,485; R² = 48,6%; ETA érték = ,291.

megjegyezni, hogy a „lakhatás” csoport esetében a szociális munka kompetencia elhalványul, amit azonban nem pótol az általános szaktudás igénye.

Az adatok elemzése nem teszi lehetővé annak tisztázását, hogy a szociális munkások ügyfeleik helyzetének értékelésekor már eleve valamilyen előzőleg konstruált fókuszról (attitűdből) indulnak ki, vagy ez a gondozási folyamat során alakul ki. Az ok-okozati viszonyokat tehát nem magyarázza a kutatás. *Az elemzés azt viszont egyértelműen igazolja, hogy a szociális munkán belül léteznek fókuszok, hangsúlyok, amelyek markánsan eltérnek, elkülönülnek egymástól. E különbözőségekhez szorosan kötődnek olyan percepciók, amelyek differenciálják a hajléktalan élethelyzetből eredő nehézségeket.*

E differenciálás nem véletlenszerűen alakul, hanem a szociális munkások szükségletértékelése és – tegyük hozzá – az intézményi lehetőségek befolyásolják. Ez a kombináció határozza meg a probléma-, és szükségletfókuszokat. *A kutatásból levonható következtetések alapján afelé hajlunk, hogy a szükségletigények meghatározása, jobban mondva értékelése különféle szociális munka utakat nyit meg, aszerint, hogy mennyire súlyos és milyen minőségű szociális nehézségek kerülnek felszínre. Ehhez társul(hat) különböző „egyéb” körülmény is, mint például az intézményi feltételek.*

Visszatérve a modell tanulságaihoz, az egyik ilyen kör az esetkezelés, míg a másikat inkább esetmenedzselés címmel lehetne illetni. Utóbbi kontextusban a szociális munka eszköztárra ötvöződik az egészségügyi szaktudásokkal. A lakhatási kérdések támogatása bizonyul a leginkább komplex (multidiszciplináris) tevékenységi körnek, de a kimenetet tekintve a leginkább bizonytalan vállalkozásnak.

II. Hajléktalan utak

Mint már írtuk, az F3 kutatás-sorozat egyik különlegessége, hogy a visszatérő kérdéscsoportok mellett aktuális témák is bekerülnek a kérdőívbe. 2020-ban az egyik ilyen specialitás, hogy igyekeztünk felderíteni a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek ún. hajléktalan útjait. Azokat az utakat, amelyek a „honnnan érkezett – hova került első alkalommal – milyen stációkat járt be – hol áll éppen” kérdésekre fűzhetők fel.

A tipikus hajléktalan utak egyik lényeges magyarázó modellje az útmodell. Ebben az esetben is így jártunk el, olyan kauzális modellt konstruáltunk, ahol az induló állapot a hajléktalanságot megelőző helyzet¹⁰, míg a következő állomás a hajléktalanná válás első alvó/szállóhelye¹¹. Ezt követően a hajléktalanság általános helyzetét (hajléktalan élethelyzet¹²), valamint a hajléktalan időszak alvó/lakáshelyzetét¹³ emeltük be a modellbe. Az így kapott változókat teszteltük¹⁴ a megkérdezettek aktuális egészségi állapotával¹⁵. Az egészségi állapot választását egyrészt módszertani okok indokolták, másrészt az a szakmai és kutatási tapasztalat, hogy ez a hajléktalanság egyik legfontosabb dimenziója (Sziklai István – Miklós Kata (szerk., 2024)). Az elkészült útmodellt az 3. ábra ábrázolja¹⁶.

¹⁰ Pontos kérdés: „Milyen jogcímen lakott Ön hajléktalanná válása ELŐTT UTOLJÁRA?” Ebből a változóból készítettünk ordinális szintű változót. Az attribútumok: (1) – nem lakott lakásban; (2) – bizonytalan státuszú [rokon, lakásrészt bérel]; (3) – bérlő; (4) – tulajdonos családtagja; (5) – tulajdonos.

¹¹ Pontos kérdés: „Hol lakott/aludt ELŐSZÖR hajléktalanná válását követően?” Ebből a változóból készítettünk ordinális szintű változót. Az attribútumok: (1) – közterület; (2) – éjjeli menedékhely; (3) – szálló; (4) – szívésségi lakáshasználó.

¹² módszertan: faktorelemzés, ahol a jövedelmi adatokat, a munkaerőpiaci akadályokat és a hajléktalanság időhosszát építettük össze.

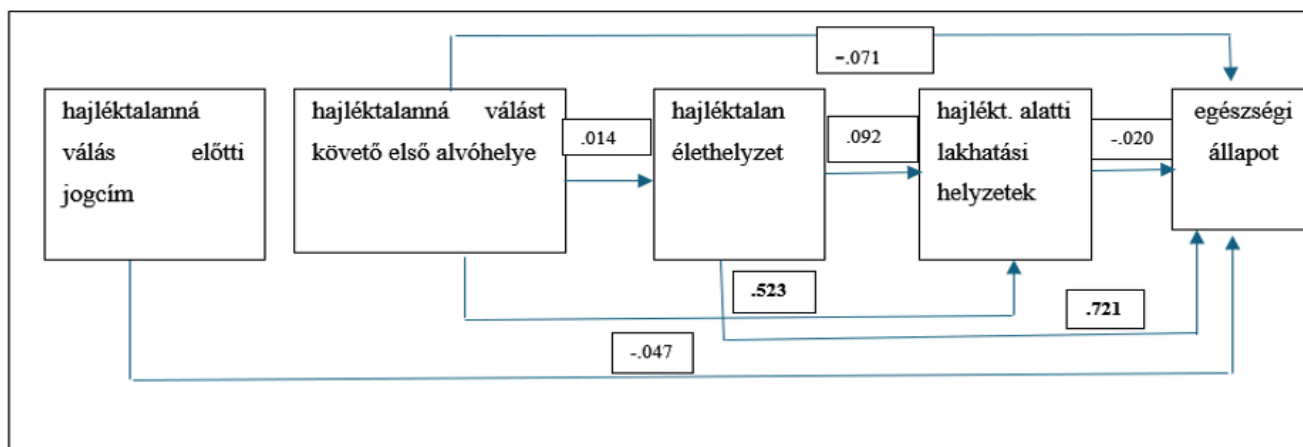
¹³ Pontos kérdés: „Hajléktalanná válása ÓTA lakott-e/aludt-e az alábbi helyek valamelyikén?” Ebből a változóból készítettünk ordinális szintű változót. Az attribútumok: (1) – közterület, éjjeli menedékhely; (2) – közterület+fizetett szálló+éjjeli menedékhely; (3) – egyéb intézményi szállás; (4) – szívésségi lakáshasználó+közterület+éjjeli menedékhely; (5) – szívésségi lakáshasználó+közterület+szálló.

¹⁴ módszertan: Lineáris regresszió.

¹⁵ „Milyen az Ön egészsége általában?” Az attribútumok: (1) – nagyon rossz; (2) – rossz; (3) – kielégítő; (4) – jó (5) – nagyon jó.

¹⁶ Lineáris regressziók (enter method) β értékei, $R^2=51,9\%$, sig. =,000, Durbin-Watson=2,005.

3. ábra: A hajléktalan utak (2020)

Forrás: F3 adatbázis 2020. évi alminta

A modell tulajdonképpen az egyes változók (stációk) közötti erősségét és annak irányát mutatja. Az ábrán látható, hogy vannak olyan kapcsolatok, ahol a kölcsönhatás gyengének mondható, vagy nincs is szignifikáns kapcsolat. Az elsőre példa: a hajléktalanná válás előtti jogcím és az egészségi állapot közötti regresszió érték (β) kicsi (-,047). Azaz az aktuális egészségi állapotot nem magyarázza, hogy a hajléktalanellátás előtt hol lakott. Utóbbi esetre példa: a hajléktalanná válás előtti jogcím és a hajléktalanná válást követő első alvó/szálláshely között a modell nem mutat szignifikáns kapcsolatot. Erős összefüggést két esetben látunk:

- 1) A hajléktalanná válást követő első alvóhely, valamint a hajléktalanság ideje alatti lakhatási helyzet (.523),
- 2) a hajléktalan élethelyzet, valamint az egészségi állapot (.721) között áll fenn.

A modell ok-okozati kapcsolatokat tár fel. Azt látjuk, hogy modellben szereplő fővárosi válaszadók hajléktalanság előtti jogcíme a tekintetben indifferens, hogy a későbbiekben milyen hajléktalan élethelyzetbe kerülnek, milyen lakhatási és jövedelmi, munkaerőpiaci lehetőségekre nyílik lehetőségük. Az aktuális egészségi helyzetre abból sem lehet következtetni, hogy ki hol lakott a hajléktalanság előtt, vagy közvetlenül utána. **Az aktuális egészségi helyzetet a jövedelmi helyzet, a munkaerőpiaci akadályok megléte, a hajléktalanságban töltött időhossz, valamint a lakásbizonytalanság (hajléktalan élethelyzet) magyarázza.** A kapott összefüggés erős és pozitív. Azaz a nem kielégítő egészségi állapot (nagyon rossz; rossz) kedvezőtlen jövedelmi és munkaerőpiaci helyzettel, valamint hosszú hajléktalanságban eltöltött idővel társul, amelynek során a lakhatási forma jellemzően nem-lakás - éjjeli menedékhely - (átmeneti) szálló körfogása.

Joggal merül fel a kérdés, hogy a hajléktalan élethelyzetben lévők közül ki milyen hajléktalan utat jár be. Ennek megválaszolására a modellben lévő adatokat csoportba soroltuk¹⁷. A képzett (klaszter)csoportokat következőképpen lehet bemutatni (4. ábra):

(„rejtőzködők”) A hajléktalanságban töltött idejük 5-9 év közötti, azaz az alminta középső, alsó-középső harmadában helyezkednek el. Az ebbe a csoportba sorolható emberek beszámoltak ugyan a munkavállalásukat akadályozó tényezőkről, de nem számottevő mértékben,

¹⁷ módszertan: klaszterelemzés.

mégis övük az alminta legrosszabb jövedelmi pozíciója. Magyarán: A háttérben nagy valószínűséggel olyan - a megkérdezett számára fel nem ismert/nem kezelt - mentális (pszichiátriai betegség) és/vagy alkohol-, drogprobléma húzódik meg, amely(ek) akadályozzák a stabil jövedelemszerzést, és így a (relatív értelemben vett) egzisztenciális biztonságot.

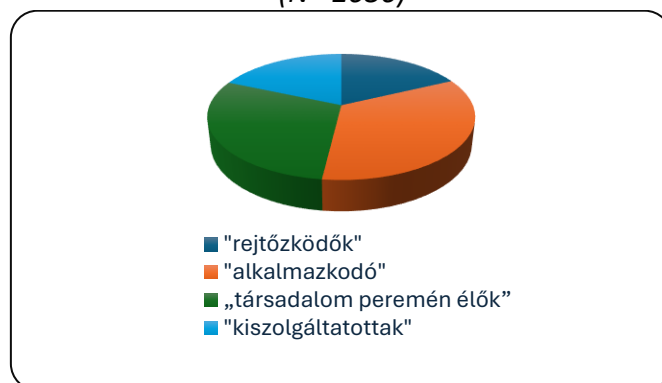
(„*alkalmazkodók*”) Hátuk mögött hosszú hajléktalan múlt áll, minimum 10 év, de gyakran azt jóval meghaladó időszak. Ennek ellenére az almintában ők említik a legkevesebb munkát akadályozó tényezőt, ami arra enged következtetni, hogy nekik van a legnagyobb esélyük arra, hogy be- vagy visszalépjenek a munkaerőpiacra. De ez nem mindenre vonatkozik, csak az „alkalmazkodók” közel harmadára, ahol stabilnak mondható a jövedelmi helyzet, ők vagy dolgoznak, vagy magasabb összegű TB ellátást kapnak. Mintegy tizedük jövedelmi helyzete azonban alacsony szintű és instabil.

(„*társadalom peremén élők*”) Az elemzésbe bevontak közül e csoportba sorolhatók töltötték a legrövidebb időt hajléktalan léthelyzetben, és az ő jövedelmi helyzetük a legstabilabb. Az általuk említett munkaerőpiaci akadályozó tényezők száma is kedvező, mivel vagy nem is említenek ilyen, vagy nagyon keveset. Egyértelműen ők vannak a legkedvezőbb helyzetben, ők állnak legközelebb a többségi társadalom világához.

(„*kiszolgáltatottak*”) Mindhárom dimenzióban igen sok hátrányt láthatunk. Ezen belül különösen a munkaerőpiaci akadályok és a hajléktalan élethelyzetben eltöltött időszak tekintetében áll fenn ez a megállapítás. Ráadásul az e csoportba sorolható emberek a megélhetési lehetőségeik vonatkozásában is komoly nehézségekkel szembesülnek, hiszen sérülékeny a jövedelmi pozíciójuk.

4. ábra: A hajléktalan élethelyzetű emberek csoportjai

(N= 2636)

Forrás: F3 adatbázis 2020. évi alminta

A csoportokat összevettettük (keresztátlák) a hajléktalan út különböző stációival. A kapott eredményeket az 2. táblázat foglalja össze.

A „*rejtőzködő*” csoportban lévő tagok többsége a hajléktalanná válás előtti jogcímek tekintetében egyfelől stabilnak mondható (a tulajdonos családtagja, ill. tulajdonos). Ők alkotják a csoport összes válaszadójának a felét. Másfelől, azonban lényeges kiemelni, hogy a csoportban lévő 18 százaléka soha nem lakott lakásba. Sőt, a hajléktalanná válás követően 55 százalékuk közterületen töltötte az első éjszakát, és mindössze 9 százalékuk aludt lakásban (szívességi lakáshasználó). A hajléktalan időszak alatti lakhatási feltételek szintén kettőséget mutatnak, 22-22 százalékuk „csak közterületen”, ill. „csak intézményben” tartózkodott.

Az „alkalmazkodók” csoportjának induló lakhatási helyzete (vagyis amelyről úgy nyilatkoztak, hogy a hajléktanná válásuk előtt ilyen körülmények között laktak) a következőképpen alakult. Mintegy harmaduk bizonytalan (közterület, instabil lakáspozíció), míg 54 százalékuk biztosnak tekinthető lakhatásból vált hajléktalanná (a tulajdonos családtagja, ill. tulajdonos). Helyzetük az adatok tanúsága szerint rosszabbá vált, hiszen közvetlenül a hajléktalanná válásuk után 45 százalékuk közterületen, 22 százalékuk éjjeli menedékhelyen éjszakázott. Ez a helyzet a hajléktalan élethelyzet során akként módosult, hogy a közterület – intézményi szállás – szívességi lakáshasználat körforgásába kerültek, ami a hajléktalanságuk indulásához képest kedvező változásnak tekinthető.

A „társadalom peremén élők” csoportjának kezdeti (a hajléktanná válás előtti) állapota visszatükrözi a klasztercsoport jellemzőjét (jó státuszú csoportról van szó), hiszen 45 százalékuk lakhatási jogcímei tulajdonosi pozícióhoz voltak köthetők, valamint 26 százalékuk volt bérlő. A hajléktalanná válást követően azonban ez az előny alig látszik, az első állomás vagy közterület (35%), vagy intézményi lét (26%-26% éjjeli menedékhely, ill. /átmeneti/ szálló). A következő, hosszabb szakasz (hajléktalan időszak) esetében a lakásbizonytalanság egyik formája a közterület, valamint a közterület – ingyenes intézményi szállás (összesen 25%), ill. közterület – intézményi szállás – szívességi lakáshasználat (20%), de a legjellemzőbb szállásforma az intézményi szállás (42%).

2. táblázat: A hajléktalan élethelyzetű emberek csoportjai és a hajléktalan utak kapcsolata (N=1644)

		„rejtőzködők”	„alkalmazkodók”	„társadalom peremén élők”	„kiszolgáltatottak”
hajléktalanná válás előtt	nem lakásban lakott	18%	17%	13%	20%
	bizonytalan státusz	13%	15%	15%	15%
	bérlő	18%	14%	26%	14%
	tulajdonos - családtag	26%	26%	17%	22%
	tulajdonos	24%	28%	28%	30%
	összesen	100%	100%	100%	100%
hajléktalanná válást követő első éjszaka	közterület	55%	45%	35%	53%
	éjjeli menedékhely	21%	22%	26%	18%
	intézményi szállás	15%	23%	26%	20%
	szívesség lakhatás	9%	10%	13%	9%
	összesen	100%	100%	100%	100%
hajléktalan időszak alatt	csak közterület	22%	14%	13%	12%
	közterület, ingyenes intézményi szállás	19%	15%	12%	14%
	közterület, intézményi szállás	19%	22%	13%	27%
	közterület, intézményi szállás, szívességi lakhatás	18%	17%	20%	28%
	csak intézményi szállás	22%	32%	42%	18%
	összesen	100%	100%	100%	100%

Forrás: F3 adatbázis 2020. évi alminta

Ha a leíró részt átfordítjuk szakpolitikává (természetesen maradva az adatvezérelt szakpolitikai irányultságnál), akkor igen jelentős aránynak kell tekinteni, hogy *már a hajléktalanként megélt élethelyzet előtt sokan nem-lakásban, vagy éppen közterületen éltek*¹⁸. A leginkább kitett társadalmi csoport a „kiszolgáltatottak”, míg a legkevésbé kitett társadalmi csoport a „társadalom peremén élők”. A többi esetben, még ha nem is azonos mértékben, de a megkérdezettek rendelkeztek valamilyen jogcímmel, sőt sokuk volt (24-30%) tulajdonosa az ingatlandnak. A zuhanás a hajléktalanná válás után következett be, amikor a szociálpolitikai rendszer megtartó ereje mérsékelten, a társas közeg pedig (szívességi lakáshasználat) alig működött, hiszen sokan közterületen voltak kénytelenek élni. A **talajvesztés** tehát mindenhol tetten érhető, különösen a „rejtőzködők”, valamint a „kiszolgáltatottak” csoportjai tekintetében, mivel az első esetben 55, míg a második esetben 53 százalékukat érintette. A következő stáció, a hajléktalan élethelyzet időszakában az ellátórendszer lakhatási védettséget jelentett (az informális közeg szerepéről nincs direkt információ), legalábbis – kivéve a „rejtőzködők” csoportja egy számottevő részének (22%) esetében – ha nem is megszüntette, de mérsékelte a közterületen élést.

A hajléktalan utak vonatkozásban a hajléktalanná válás előtti helyzetre azt mondhatjuk, hogy a csoportok között differenciált helyzet áll fenn, ám a hajléktalanná válást követően nagyfokú homogenizálódást figyelhetünk meg. Jellemző a nem-lakásban/közterületen élés és az intézményi lét, pontosabban fogalmazva a közterület – intézményi szállás közötti cirkuláció.

¹⁸ Ezt az adatot a táblázat nem mutatja, de a hajléktalanként megélt élethelyzet előtt már az egész klasztercsoport harmada nem-lakásban élt!

III. Fővárosi hajléktalanság (kiszolgáltatottság stációi, 2024)

A szegénységre sokféle kifejezésünk van, például pl. létalattiak, létminimum alatt élők, underclass osztály, deprivált helyzetűek, szegények, pauperizált rétegek, „kiilleszkedők”, leszakadók, társadalmi kirekesztés, és a sort lehetne még folytatni... Ám a szegénységi helyzetek megértése számos elméleti és módszertani nehézségbe ütközik. Ezen nincs mit csodálkozni, hiszen rendkívül bonyolult társadalmi jelenséggel állunk szembe, és az elméletek többsége „csak” egy-egy jellemző aspektusát hangsúlyozza¹⁹. A tanulmány e része is számos szűkítés után jött létre. A legfontosabb szűkítést a téma indokoltsága, valamint az F3 kutatás almintájának tematikája tartalmazza. **A vizsgálni kívánt kérdésfeltevés, hogy a hajléktalan élethelyzetben lévő budapestiek szegénység-értelmezése leírható-e az underclass fogalmi készletével.** Ezután jönnek a szűkítések, amelyek egyszerre elméleti és módszertani pontosítások. A kérdőív nem az underclass helyzet tesztelését tűzte ki célul, így szükségessé válik egy egyszerűbb megközelítést alkalmazni. Ennek ellenére – bizonyos módszertani korlátok figyelembevételével – alkalmasnak tartjuk arra, hogy egy olyan elemzés alapja legyen, amely az underclass helyzethez közelít. Ezért az írásban a következő meghatározást alkalmazzuk: *A hajléktalan élethelyzetben lévő emberek között létezik egy olyan csoport, akiknek társadalmi és társas kapcsolódásai elpattantak, elszakadtak. Azaz olyan nagyfokú a társadalmi távolságuk, hogy a társadalmi hierarchia alján lévők is messze vannak tőlük. Egyetlen intézményi kötelék maradt, a hajléktalan ellátórendszer, azonban ez a kötelék is töredezett, szakadozott. E kiszakadás, ha földrajzi értelemben nem is, de a társadalmi térben elkülönült, jól behatárolható csoportot eredményez.*

Az F3 kutatás lehetővé tette, hogy az előzőekben írtakat hét változó mentén értelmezzük. Ezek a következők²⁰:

• jövedelmi biztonság	• hajléktalansága idején lakott-e legalább egy hónapig lakásban
• családi kötelékek	• a válaszoló hajléktalannak tekinti-e magát
• iskolai végzettség	
• munkaerőpiaci akadályok	
• társas kapcsolatok	

¹⁹ Persze léteznek komplex megközelítések is, mint pl. Townsend (1979) vagy Sen (2021).

²⁰ Pontos kérdések:

„Miből élt meg 2024 januárjában? (Több válasz is megjelölhető!)”

„Gyerekkorában (0 – 14 éves korában) Ön édesszüleivel élt-e együtt?”

„Mi az Ön legmagasabb befejezett iskolai végzettsége?”

„Akadályozza-e valami abban, hogy munkát végezzen? (Több válasz is megjelölhető!)”

„Van-e olyan családtagja, rokona, akivel legalább havonta egyszer találkozik? (Több válasz is megjelölhető!)”

„Hajléktalanná válása óta máig lakott-e valamikor (legalább egy hónapon keresztül) valamilyen lakásban? (Több válasz is megjelölhető!)” kérdésből készített változók.

„Hajléktalannak tartja-e magát?”

Pontos kérdés: „Miből élt meg 2024 januárjában? (Több válasz is megjelölhető!)” kérdésből készített változók.

A 3. táblázat összefoglalja a „jó”, illetve „rossz” helyzeteket. Tulajdonképpen ennek a táblázatnak az adatai adják az elemzés gerincét. A bemutatott változókat tartalmuk szerint „jó helyzetekre” és „rossz helyzetekre” osztottuk. A változók azonos súlyt képviselnek, nem differenciáltunk²¹.

3. táblázat: A hajléktalanságban élő fővárosiak társadalmi, társas helyzete

	„jó helyzet”	%	„rossz helyzet”	%	összesen (n)
jövedelmi biztonság	munkajövedelem, nyugdíjak	75,3	kéregetés, koldulás gyűjtögetés, kukázás nincs saját jövedelme	24,7	1576
családi kapcsolatok	szülővel, vagy szülőkkal élt együtt	78,4	szülők korai halála intézeti elhelyezés	21,6	1901
iskolai végzettség	főiskola, egyetem érettségi	32,7	8 általános vagy alatta	67,3	1475
munkaerőpiaci akadályok	nincs mp akadály	35,5	van mp akadály	64,5	2175
társas kapcsolatok	van olyan, akivel havonta legalább egyszer találkozik	71,1	nincs olyan, akivel ha- vonta legalább egyszer találkozna	28,9	2241
hajléktalansága idején la- kott-e legalább egy hónapig lakásban	igen (családtag- nál, barátnál, bér- lés, saját tulaj.)	19,7	nem volt ilyen	80,3	2347
a válaszoló hajléktalannak tekinti-e magát?	nem	20,8	igen	79,2	2219

Forrás: F3 adatbázis 2024. évi alminta

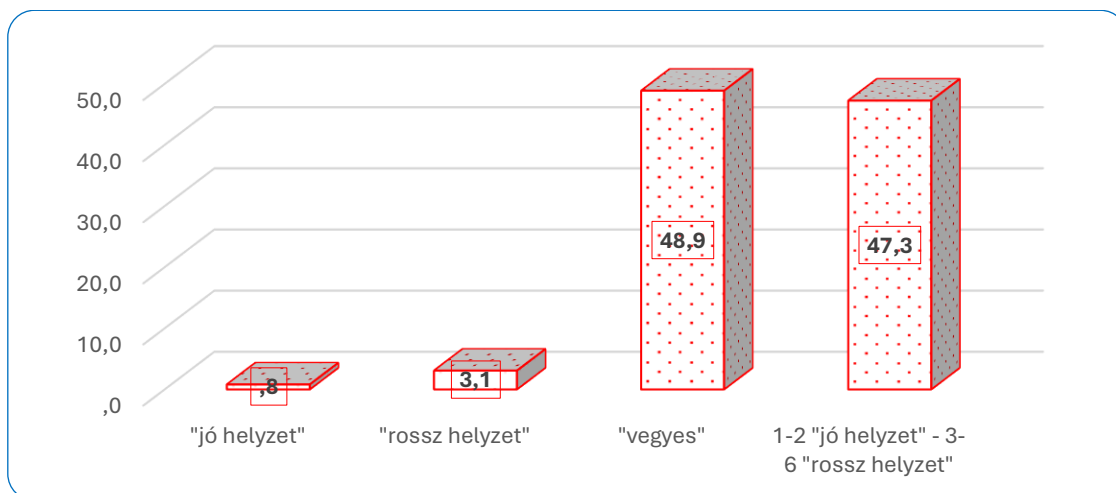
A kép vegyes, hiszen az egyes kategóriák tekintetében láthatóak mind a „jó helyzetek”, mind a „rossz helyzetek”. A „jó helyzet” leginkább a jövedelmi biztonság, a családi és társas kapcsolatok eseteiben fordul elő. Azaz ezekben az esetekben a válaszadók kétharmada-háromnegyede a társadalom pereme körüli helyzetben van, mivel jövedelmi helyzetük alacsony, de stabil, és létező társas kapcsolati háló veszi körül őket. Ennek ellenpontja, ahol a társadalmi bizonytalanságok kockázata számottevő, jelentős lakhatási bizonytalanság, alacsony iskolázottsági szint, valamint meglévő munkaerőpiaci akadályok láthatók.

A társadalmi bizonytalanság egyes szegmensei tehát azt mutatják, hogy a hajléktalanságban élők helyzete differenciált. Differenciált, amit egyúttal egy homogén élethelyzetű keretben kell elképzelni. *Döntően fontos kutatási eredménynek tekintjük, hogy a „rossz helyzetek” (depriváció) az alminta minden tagját érintik. Ez a homogén keret. Ezen belül azonban jelentős differenciálódást, tagozódást tapasztalhatunk.* Másképpen megfogalmazva: E társadalmi csoportra jellemző a társadalom peremén, illetve az alatt élés, de ezek a pozíciók nem azonosak, a kiszolgáltatottság mértéke különböző.

²¹ A differenciálás, eltérő súly adása értelmes szakmai feladat lehetne, de ez nem módszertani, hanem szakmai kérdés, amihez konszenzus szükséges.

Ahhoz, hogy az állításunk értelmezhetőségét (ezen állapot, vagy egyes részei leírható-e az underclass helyzettel) pontosítsuk, szükséges olyan kategóriarendszer létrehozása, ahol a „jó helyzetek”, ill. a „rossz helyzetek” külön kategóriákat alkotnak. A 3. táblázatban szereplő változókat összevontuk, és a kapott eredményt az 5. ábra mutatja.

5. ábra: A kiszolgáltatottság helyzetei (%)

Forrás: F3 adatbázis 2024. évi alminta

Az ábra adatai közül két jelenséget érdemes kiemelni. Az egyik a „rossz helyzetek”, míg a másik az „1-2 'jó helyzet' – 3-6 'rossz helyzet'” kategóriái. Előbbi esetben az látható, hogy az alminta 3,1 százalékánál kumulálódnak a „rossz helyzetek”, hiszen minden vizsgált szegmensekben ez történik. A másik kiemelt kategóriában viszonylag kisszámú (1-2) „jó helyzet” mellett a „rossz helyzetek” dominanciája (3-6) látható. Ez a budapesti hajléktalanok 47,3 százalékára jellemző.

Fontos elemzési feladatnak tekintjük annak tisztázását, hogy a fővárosi válaszadó emberek majdnem felét felölelő csoport miként helyezkedik el a kiszolgáltatottság helyzeteit reprezentáló közelség–távolság képzeletbeli skálán. A választott módszer²² segítségével beazonosíthatóvá válik, hogy milyen mögöttes mozgatórugói lehetnek e társadalmi kiszolgáltatottnak.

A már említett „jó helyzeteknek” tekintett státuszok közül a társas kapcsolatok gyengülésének legfőbb következménye a kisodródás. Az állítás megfordítva is igaz, főként a társas kapcsolati közeg véd a kiszakadás ellen. Emellett még a jövedelmi biztonságnak van jelentős szerepe.

Mindezt megelőzi, hogy a kérdőívben milyen választ adott a „Hajléktalanná válása óta máig lakott-e valahol (legalább egy hónapon keresztül) valamilyen lakásban?” kérdésre. Amennyiben a válasz negatív, akkor a talajvesztés esélye jelentékeny mértékben növekszik. Pontosabban fogalmazva, ha a lakásnélküliség a családi és társas kapcsolatok elvesztésével jár, már pedig ezzel jár, a bizonytalan helyzetek gyakorisága megnő. Ez a gyakoriság elsősorban munkaerőpiaci akadályok növekedését jelenti. Azért láthatjuk a munkaerőpiaci akadályok térnyerését, és nem a jövedelmi biztonságát, mert egyrészt a nyugellátások nyújtanak némi védettséget, másrészt az alacsony iskolázottság hatása általában is kizorító jellegű. Így e negatív hatás érvényesül a hajléktalan élethelyzetben lévő aktívak munkavállalási esélyeikre is.

²² Módszertan: Compare Means/Means, függő változó: hol töltötte az éjszakát? (1 – átmeneti szálló; 2- éjjeli menedékhely; 3 – közterület), sig= ,003

Nézzük, milyen eredményekre jutunk az előzőkben említett három fő összetevőre leszűkített elemzési kör (társas kapcsolatok, lakhatási bizonytalanság, munkaerőpiaci akadályok) egyes elemeinek kölcsönhatását vizsgálva. A kapott eredményeket a 4. táblázatban foglaltuk össze.

4. táblázat: A kiszolgáltatottságot meghatározó főbb tartalmak

	társas kap- csolatok	hajlékta- lansága idején la- kott-e leg- alább egy hónapig la- kásban	munka- erőpiaci akadályok	átlagok	szórás (Sd.)	Az összes elemszám (n=1910) %-ában	változások (%pont)
-	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
(1)	igen	igen	igen	1,574257426	0,69780419	5,3%	-
(2)	igen	nem	igen	1,574257426	0,69780419	5,3%	0%pont
(3)	igen	igen	nem	1,864864865	0,76478763	9,7%	4%pont
(4)	igen	nem	nem	1,479262673	0,62322986	34,1%	29%pont
(5)	nem	nem	nem	1,581993569	0,62128681	16,3%	11%pont
(6)	nem	nem	igen	1,534246575	0,54029856	7,6%	9%pont
(7)	nem	igen	nem	1,868852459	0,78475920	3,2%	13%pont
(8)	nem	igen	igen	1,655172414	0,61387889	1,5%	15%pont

Forrás: F3 adatbázis 2024. évi alminta

- Megjegyzés: igen = „jó helyzet”, nem = „rossz helyzet”

A „jó helyzeteket” tekintjük induló helyzeteknek (4. táblázat 1. sor). Ezt a sokaságot a hajlék-
talanságban élők 5,3 százaléka alkotja. Ha minden összezuhan (csak „rossz helyzetek” – 3. táb-
lázat 5. sor), ekkor már a modellbe bevont hajléktalan élethelyzetben lévő fővárosiak 16,3
százaléka kerül ebbe a csoportba, ami mintegy 11 százalékpontos növekedést jelent (ld. utolsó
oszlop). A legnagyobb elmozdulást akkor láthatjuk, ha a „jó helyzetet” követően egyszerre je-
lenik meg a lakhatási bizonytalanság és a munkaerőpiaci akadályok. A számok nyelvén: a cso-
portnövekedés közel 29 százalékpontot (5,3%-ról 34,1%-ra bővül – 4. táblázat 6. oszlop) jelent.

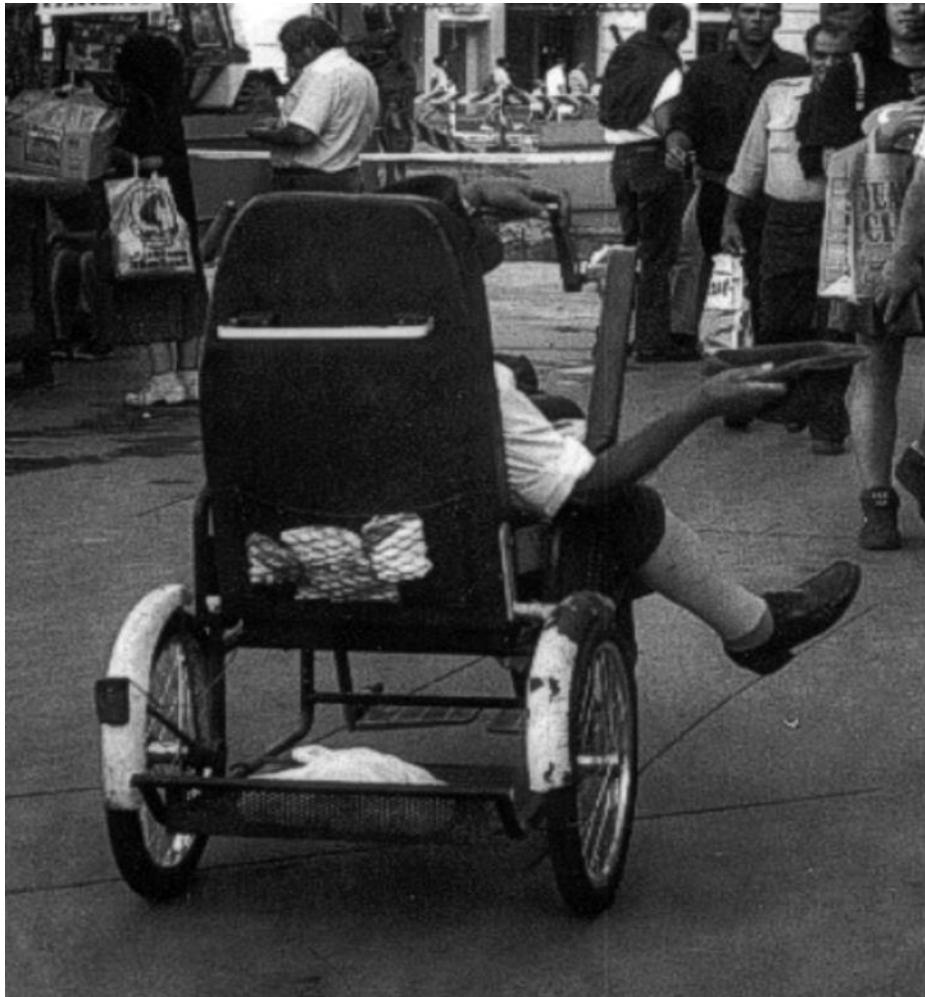
A „rossz helyzetek” vonatkozásában (4. táblázat 5. sor és ez utáni helyzetek) az látható, hogy
ha valamelyik, vagy mindkét dimenzió javul, úgy a társadalmi kiszolgáltatottság is mérséklődik.
Első esetben a munkaerőpiaci jelenlét, a nehézségek csökkenése, megszűnése jelentősebb ha-
tás, mint a lakhatási bizonytalanság csökkenése (4. táblázat 6. sor). Amennyiben a magány
mellett mindkét dimenzióban javulás látható, igen jelentős változásról számolhatunk be, a cso-
port létszáma lényegesen csökken (4. táblázat 8. sor).

A kutatási eredmény szakmai hozadéka, hogy a hajléktalan élethelyzetben lévő fővárosiak kö-
zül mintegy 3 százaléku hátrányai a mindennapi szükségletek kielégítését sem teszik lehe-
tővé, hiszen jellemzően magányosak, elvesztették a társas és családi kötődésüket, jövedelmi

és munkaerőpiaci hátrányuk jelentős, és lakhatási lehetőségeik is beszűkültek. **A szegénységi helyzeteken belül is e megfosztottság (depriváció) az esetek többségében underclass helyzetet hoz létre.** Ez az állapot legkifejezőbben a reménytelenséggel írható le.

A Budapesten élő hajléktalan helyzetben lévő válaszadók közel 47 százaléka olyan kockázatokat jelenítenek meg, amelyek egy negatív változás tekintetében súlyos élethelyzeteket alapozhatnak meg. E kockázati csoport jelentős létszámú. Elsősorban ilyennek kell tekintenünk a lakhatási bizonytalanságokat és a munkaerőpiacra lépés akadályait. A társadalmi kizáródás veszélye akkor áll fenn, ha e kockázatok mellett a társas izoláció is megjelenik. E csoport helyzete tehát nagyon törékeny.

I.

IV. Fővárosi hajléktalanság (nyomorskála 2017., 2024.)

E részben az a kérdésselvetésünk, hogy a **2017-es állapothoz képest a 2024-es felmérés milyen szakmailag releváns változásokat mutatott**. Az elemzés gerinciét az eltérő „rossz helyzetek” értelmezése adja, amelyből kiemeljük a jövedelmi helyzetet, mivel a kutatások és a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a jövedelmi helyzet erős összefüggést mutat az életminőséget meghatározó dimenziókkal. A jövedelmi helyzet tehát abban az értelemben konzisztens, hogy ahol alacsony a jövedelmi szint, ott általában alacsony iskolai végzettséggel, rossz munkaerőpiaci státusszal és lakáshelyzettel találkozunk. Ezért az elemzés olyan többváltozós társadalomstatisztikai módszerek²³ bevonására terjed ki, ahol a két almintát távolságát – közelségét értelmezzük, pontosabban azt, hogy ezek az összefüggések milyen társadalmi változók eseteiben hogyan alakulnak.

A jövedelmi növekedés mögöttes tartalmának megértésében segít a Győri Péter által alkalmazott módszer (nyomorskála), amikor „az érvényes választ adókat három egyenlő számosságú csoportra” (Győri P. 2025:3)²⁴ osztotta. A nyomorskála elnevezéseket meghagytuk, így a legalacsonyabb jövedelmű egyharmad elnevezése „tengődők”, a következő jövedelmi csoport elnevezése „nyomorgók”, míg az almintákban szereplők legmagasabb jövedelemmel rendelkező egyharmadot „nélkülözők” elnevezéssel illettük.

A kapott adatok (5. táblázat) a tekintetben egyértelműek, hogy a fővárosban élő hajléktalan emberek életfeltételeiben láthatók kedvező és kedvezőtlen változások. Ilyen pozitív változás, hogy a 2017-es állapothoz képest 2024-re kedvezőbb a jövedelmi szint és a munkaképesség alakulása. Az előző mondatot szükséges úgy pontosítani, hogy a jövedelmi pozíció javulása csak a hajléktalansága során olykor lakásban is lakókra vonatkozik, míg a munkaerőpiaci lehetőségek tekintetében az éjjeli menedékhelyen és az átmeneti szállón élőkre. A közterületen élők körében viszont e két társadalmi változó (jövedelem, munkaerőpiac) tekintetében egyértelmű a tartós hátrány.

A lakhatási bizonytalanság és a hajléktalanság (időhossza) közötti kapcsolat nyilvánvaló. Nyilvánvaló, de az ok-okozati kapcsolatok már nem ennyire egyértelműek. Az alminták mind a két évre vonatkozóan azt mutatják, hogy valahol a hatodik-tizedik év környékén áll be a negatív

²³ Az elemzés során alkalmazott többváltozós társadalomstatisztikai módszerek:

1. Lineáris regressziós modellek építése (módszertan: stepwise). Négy modellt építettünk. Bár mindegyik szignifikáns, azaz az adatok értelmezhető tartományba kerültek, de a megmagyarázott hányad minden esetben alacsony értéket ($R^2=6-10\%$) vett fel, ezért ennek ismertetésétől eltekintünk.
2. Variancia-analízis. Az elemzés során két lakhatási helyzetet („lakásközeliség”; „lakhatási biztonság”) vetettük egybe a társadalmi helyzetet meghatározó változókkal (jövedelmi helyzet; iskolai végzettség; munkaerőpiaci akadályok). A „lakásközeliség” mutatója azt fejezi ki, hogy a megkérdezett hol aludt az elmúlt időszakban (2017), illetve az elmúlt éjszaka (2024). A válaszlehetőségek alapján a képzett változók attribútumai: a) közterület; b) éjjeli menedékhely; c) átmeneti szálló; d) (valamilyen jogcímen) lakás. A „lakhatási biztonság” mutatója azt mutatja, hogy a megkérdezetteknek mióta (hány éve) nincs biztonságos otthona, stabil lakhatása (2017, 2024).

²⁴ Eredeti tanulmány: Mezei Gy. – Sarlós K. (1995)

fordulópont. Azaz ekkortól a lakhatás lehetősége, mint opció egy sor társadalmi kockázattal terhelődik. Ilyen az iskolázottsági, valamint a jövedelmi és munkaerőpiaci akadályok felerősödése. Míg 2017-ben a lakásban is megforduló hajléktalan emberekre minimális munkaerőpiaci akadály, és stabil jövedelmi pozíció volt jellemző, addigra, 2024-re ez az előny már nem látható, mert a fővárosi hajléktalan népességre egyre inkább a munkaerőpiaci akadályok megléte vált jellemzővé, főként azok esetében, akik három-öt éve hajléktalan élethelyzetben élnek. Ezek a társadalmi helyzetek azonban minden esetben a lakhatási bizonytalanságokkal kapcsolódnak össze. Magyarán: minél több akadály jelenik meg a munkaerőpiacon, annál bizonytalanabb a jövedelmi helyzet, egyre több a kockázat, és így egyre messzebb kerül a lakásban élés lehetősége. Ezt az iskolázottsági szint sem kompenzálja, mivel ez a szint is igen alacsony.

Ez az állapot többszörösen és határozottan igaz az utcán élő hajléktalan emberek csoportjára (jellemző kör a „*tengődők*”). Esetükben a közterületen élés fokozott kockázatokkal jár együtt. Például – a többváltozós elemzés egyértelműen felszínre hozta – a munkaerőpiaci akadályok (együttesen két-három akadályozó tényező) meglétét, amik alacsony és bizonytalan jövedelmi helyzettel járnak együtt. A 2024-es adatok elemzése azonban azt mutatja, hogy egy másik hajléktalan csoport „felfelé” lóg ki a sorból. Ők az éjjeli menedékhelyen élők (jellemző kör a „*nyomorgók*” csoportja), ahol a munkaerőpiaci akadályok száma elenyésző.

Az összefüggéseket más társadalomstatistikai módszerrel (keresztátlák) is vizsgáltuk. A két év vonatkozásában összesen tíz darab keresztátlát készítettünk, ahol a nyomorskála (jövedelmi) eloszlását a fővárosi hajléktalan emberek élethelyzeteivel (iskolai végzettség, jövedelemforrás, lakhatási helyzet, munkaerőpiaci akadályok) vetettük egybe. A módszertani lehetőségek, valamint az értelmezhetőség egyaránt megkívánja, hogy az ismertetéshez táblázatos formát válasszunk.

5. táblázat: A hajléktalan élethelyzetben élő emberek
társadalmi pozícióban történő változásai

2017 és 2024 között a változás iránya és erőssége				
	összesen	ezen belül:		
		„tengődők”	„nyomorgók”	„nélkülözők”
iskolai végzettség				
ált. isk. 8 oszt.	+	+	~	+
szakmunkás	-	-	--	-
érettségi	+	-	+	~
főiskola, egyetem	+	~	+	+
jövedelmi forrás				
munkajövedelem	~	---	~	+++
nyugdíj	~	--	++	--
kéreget, gyűjtöget	---	--	---	--
nincs saját jövedelme	++	+++	+	+
lakhatás biztonsága elvesztése				
1 éve alatt	++	++	++	++
1 – 2 év	---	---	---	---
3 – 5 év	~	~	~	+
6 – 9 év	+	+	~	+
10 - 15 év	+	+	+	+
lakásközeliség				
közterület	---	-	---	---
éjjeli menedékhely	+	+	++	+
átmeneti szálló	+	~	+++	~
lakás	-	--	-	~
munkaerőpiaci akadályok				
nincs akadály	+++	+++	+++	++
egy akadály	-	-	--	~
kettő akadály	+	++	+	+
három vagy több akadály	---	---	---	--

Forrás: F3 adatbázis 2017 és 2024 alminta

Megjegyzés:

~ = stagnálás

-; --; --- = a változás (2017-ről 2024-re) negatív iránya (csökkenés) és erőssége

++; ++; +++ = a változás (2017-ről 2024-re) pozitív iránya (növekedés) és erőssége

Az adatok megerősítik a többváltozós társadalomstatistikai elemzés megállapításait. Megerősítik és egyben árnyalják ezeket. A megerősítés, hogy a két alminta adatai szintén mutatnak kedvező és kedvezőtlen helyzeteket. A két év összevetése során pozitívként érdemes kiemelni, hogy - úgy tűnik – a hajléktalan élethelyzetet tekintve csökkent a közterületen élők és a kéregetésből, gyűjtögetésből, kukázásból stb. élők aránya, valamint nőtt a munkaerőpiac

szempontjából azok aránya, akik semmiféle akadályról nem számolnak be. Rossz hír viszont, hogy a két almintá közötti változás azt mutatja, egyre többen vannak, akik egyrészt nem rendelkeznek saját jövedelemmel, másrészt a lakhatási bizonytalanság friss élmény a számukra.

A nyomorskála árnyalja, mélyíti az előző összképet, mert a „*tengődők*” – leszámítva az iskolai végzettséget – egyre inkább kisodródnak, mivel számottevő mértékben csökken a biztosnak tekinthető jövedelem (munkajövedelem, nyugdíjak) részaránya, növekszik a jövedelemnélküliség, ami szorosan összefügg a munkaerőpiaci akadályok jelenlétével. Ezért – amit a többváltozós elemzés is alátámaszt – a lakás, mint biztos lakhatási forma egyre reménytelenebb. A kiszolgáltatottságot tovább növeli, hogy a közterületen élés sem csökken úgy, mint a másik két csoportban. A „*nyomorgók*” vonatkozásában egyre inkább a nyugdíj a biztos jövedelemforrás, és az alvó-, lakóhelyük egyre inkább az éjjeli menedékhely, valamint az átmeneti szálló, míg a „*nélkülözők*” „*hozzák*” leginkább az aggregált változásokat, kivéve a munkajövedelmek és a nyugdíjak részarányát tekintve. A munkajövedelmek esetében a változás iránya egyértelműen pozitív, míg a nyugdíjak, nyugellátások esetében beszélhetünk negatív hatásról.

Az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy a hajléktalan élethelyzetben élő emberek hátrányai jelentősek, ezen belül egyre markánsabban jelenik meg egy olyan csoport, akik a többségi társadalomtól egyre távolabb kerülnek. A kiszolgáltatottság főként az alacsony források (jövedelmek), valamint a nagyfokú lakásbizonytalanság (utcán élés) szegmenseiben sűrűsödik, és tegyük hozzá, az egészség dimenziójában.²⁵

A két almintá elemzése – tudva, hogy nem longitudinális vizsgálatról van szó, mégis – jelentős változásokat tárt fel. A hajléktalan élethelyzetű emberek szociális helyzete 2017 és 2024 között a vizsgált dimenziókban változott. A változás még akkor is jelentősnek tekinthető, ha tudjuk, hogy az alapsokaság ismeretlen és az adatfelvételi kör biztos, hogy tartalmaz eltéréseket. A két almintá közötti eltérést nem magyarázhatjuk csak ezzel a különbséggel. A két almintá értékelése, a változások egy része olyan folyamatokat takar, amik mögött mindenképpen társadalmi (gazdasági és szabályozási) okok állnak. Melyek ezek?

- *Jövedelmek.* A relatív jövedelmi növekedés dacára nő a lemaradás, mivel csak a munkajövedelmek tekintetében látható e növekedés. Hiába a nagyjából a 40 százalék körüli munkajövedelmi részarány, az adatok azt mutatják, hogy csak a jobb társadalmi helyzetben lévő hajléktalan emberek (a „*nélkülözők*”) képesek a jövedelmi hátrányt tompítani. A másik két csoport, de különösen a „*tengődők*” esetében e távolság óriási nagy. A jövedelmek szempontjából még fontos kiemelni:

- Igaz, mérséklődött a kukázásból, guberálásból, kéregetésből származó jövedelmi forrás, azonban növekedett azok száma, akik semmiféle saját jövedelemmel nem rendelkeznek. Az eloszlás ebben az esetben negatívan érinti a „*tengődők*” csoportját.

- A „*nyomorgók*” csoportját a nyugdíjak (vagy ahhoz hasonló Tb-források), a „*nélkülözők*” csoportját a munkaerőpiaci jövedelmek stabilizálják.

- *Iskolai végzettség és munkaerőpiaci akadályok.* Az iskolai végzettség tekintetében mindhárom csoportra ugyanazt mondhatjuk, továbbra is nagy a lemaradás. Ezekkel a jellemzőkkel szorosan összefüggenek a munkaerőpiaci akadályok. Egyre többen számolnak be arról, hogy nincs ilyen akadály, kivéve a „*tengődők*” csoportját, valamint azokat, akik közterületen élnek.

²⁵ Ld. erről: Sziklai I. – Miklós Kata (szerk., 2024)

- *Szolgáltatásszervezés.* A „nyomorók” csoportja esetében többszörös szükségletként nő az éjjeli menedékhely és az átmeneti szálló igényjogosultsága. Azaz e két támogatási forma igénybevétele egyre jelentősebb. A szabályozási változások mellett ez bizonyára azzal is összefügg, hogy – az adatok szerint – az utcán élés és a lakásban lakás esélye is egyre inkább csökken.

Felhasznált irodalom

Doyle, Len – Gough, Ian (1991): *A Theory of Human Need* The Guilford Press, New York

Gough, Ian (1994): A hatékony jólét (interjú) *Eszmélet* 21-22. sz.

Gurály Zoltán (2019): Válaszolj a kérdéseimre, megmondom, hogy vagy! *kézirat*

Győri Péter (2025): *Nyomorskála 2.0* Párbeszéd Szociális Munka folyóirat 12/2/5. <https://ojs.lib.unideb.hu/parbeszed/article/view/13599> (utolsó megtekintés: 2026. június 04.)

Mezei György – Sarlós Katalin (1995): *Nyomorskála. Terem a nyomor füzetek 1., Léthatáron Alapítvány*, Budapest.

Mózer Péter (2021): Kiszolgáltatottság és a szükségletek kérdése In: Breitner P. – Gurály Z. - Győri P. – Mózer P. – Szabó A. (szerk.): *Húsz év után: a február harmadika Országos Hajléktalan Adatfelvétel elemzései* Menhely Alapítvány Bp.

Sen, Amartya (2021): *Az igazságosság eszméje* Osiris Társadalomtudományi könyvtár, Bp.

Peter, Townsend (1979): *Poverty in the United Kingdom* <http://www.poverty.ac.uk/system/files/townsend-book-pdfs/PIUK/piuk-whole.pdf> (utolsó megtekintés: 2018. október 15.)

Sziklai István – Miklós Kata (szerk., 2024): *„Rendszerhiányok a hétköznapiakban”* BUSZSZH, Bp., https://www.buszszh.hu/download/buszszh_haj_psz_i_zarokotet_20241206.pdf (utolsó megtekintés: 2026. június 04.)